

Kultur- og kirkedepartementets priser for barne- og ungdomslitteratur utgitt i 2007. Juryens begrunnelse.

Kjære kulturminister, prisvinnere og barnebokvenner.

En jury på fem personer har lest og vurdert alle nye bøker for barn og ungdom som ble gitt ut her til lands i løpet av 2007. Det er en oppgave som gjør en uvanlig bortskjemt på gode leseropplevelser. Og jo mer bortskjemt en blir, jo sterkere blir suget etter nye opplevelser, noe vi ikke har sett før, en litteratur som ikke nøyer seg med å følge reglene, men som sprenger seg fri fra etablerte grenser og skaper noe nytt.

I den samlede norske barne- og ungdomsbokproduksjonen i 2007 er det mange bøker som føyer seg pent inn i etablerte tradisjoner. Men det er også mange forfattere og illustratører som våger å sprengre grenser, som viser dristighet og originalitet og som skaper et uttrykk som ikke nødvendigvis lar seg innpasse fullt ut i noen eksisterende tradisjon, men som har styrken sin nettopp i det overskridende.

I dag, på festen for barne- og ungdomsboka, er det de bøkene som har gjort aller sterkest inntrykk som skal belønnes. Det vil i stor grad si de bøkene som på en eller annen måte framstår som nyskapende, grensesprengende. Det er ikke slik at årets jury nødvendigvis har vært spesielt opptatt av å lete etter nye tendenser og nye former. Men det viser seg i mange tilfeller at det er nettopp de som tør mest, som også har gjort de beste bøkene.

Lenge er det gjerne innen bildebøkene det har vært vist størst originalitet. En tydelig tendens er nok også at bildebøkene er flyttet opp i alder når det gjelder målgruppe. På én side nærmer de seg kunstbøker, på den annen side kan forfattere og illustratører ta i bruk elementer fra barnebildeboka, men skaper både i tematikk og fortellerform et brudd med uskylden som gjerne preger barnebildeboka.

Innen skjønnlitteraturen for barn og ungdom er det fortsatt en realistisk tradisjon som dominerer, til tross for stadig økt fokusering på sjangre som fantasy, skrekk og krim. Men også innen de realistiske bøkene skjer det en utvikling; forfatterne blir stadig dristigere, tøyer uttrykket stadig lenger, tar det lenger ut, gjør antihelten stadig mer ekstrem.

Et eksempel på en roman som både føyer seg inn i en realistisk tradisjon og som samtidig utfordrer og sprenger den, er boka som får årets litteraturpris – Hilde Hagerups ungdomsroman *Bittet*.

Ungguten Jonas Nilsen er en typisk antihelt. Han har ikke hatt noen lett start på livet. Mora sitter i fengsel etter å ha kjørt i fylla og drept en mann, og faren er ikke stort mindre fraværende. På skolen er det ikke mye bedre for Jonas; den eneste han har kontakt med er Tone, som er like utstøtt som han selv og som til stadighet får hodet spylt i jenteden.

Handlingen starter den avgjørende dagen da mora skal løslates fra fengselet. På nåtidsplanet er Jonas' tanker og handlinger naturlig nok knyttet til at det skal skje. For her kan en ane at alt vil komme fram av det som har ulmet og glødet under overflaten de siste årene. Det er dagen da noen drømmer om å starte på nytt skal prøves ut, og så er det dagen da noen løgner skal avsløres.

Og i bunnen ligger barnets pinefulle opplevelse av å bli latt i stikken av de voksne, og av å bli overlatt til seg selv i en verden som er blitt noe helt annet enn det den skulle ha vært. Og denne fundamentale ensomheten er det som fører til at barnets lengsel etter trygghet, struktur og varme framstår i til dels pervertert form.

Og høres det grusomt ut, så er det slik også. Men likevel har Hilde Hagerup greid å skrive fram en balanse mellom det svarte og det humoristiske som bærer helt fram. Hun underslår ikke de mørke sidene; destruktiviteten, håpløsheten, styggheten, grusomheten. Men hun gjør det med en humor som verken uskyldiggjør eller fjerner smerten, men som likevel skaper en motvekt mot håpløsheten. For humoren er ikke mindre sterk enn smerten. Det er denne spenningen som skaper intensiteten som aldri slipper taket.

Avstanden er tilsynelatende stor fra litteraturprisvinneren *Bittet* til vinneren av bildebokprisen – *Slangen i graset* av Hans Sande og Gry Moursund.

Slangen i graset kan i utgangspunktet synes å framstå som ei fargerik historie for de små om en liten rosa kanin med sløyfe på øra som kommer sprettende gjennom skogen på jakt etter gulrot. Men denne boka er langt fra så uskyldig som en kan bli forledet til å tro. For kaninen møter en slange; det kan muligens være en brillleslange, eller en klapperslange eller en hageslange, og det skumleste er at den egentlig er litt av alt. Og den er ikke til å stole på. Tvert imot er den en mester til å juge. Men rollene til de to er ikke nødvendigvis slik vi tradisjonelt venter å finne dem. For i utgangspunktet er det den veske rosa kaninen som definerer reglene, og som truer med å bite slangen hvis den ikke er flink nok til å juge.

Men det viser seg snart at å dyrke det fantasifulle også kan være en risikosport. Og gjennom en vilter tekst og ekspressive illustrasjoner utvikles en heftig historie om å bruke fantasiens grensesprengende kraft til å oppdage og utforske både seg selv og verden omkring – både det farlige og fristende, det dragende og det destruktive. Det viser seg da også at det lekende og glade, foruroligende og farefulle er to sider av samme sak i denne bildeboka. Og et av grepene til Gry Moursund og Hans Sande er å skape stadig glidende overganger mellom det spennende og skremmende. De utforsker et spenningsfelt der det snart reises et spørsmål om hvem det er som styrer; er det kaninen, eller er det slangen som manipulerer kaninen til å tro at det er den som styrer.

Og det aller skumleste er det nest siste oppslaget, der harmonien tilsynelatende er gjenopprettet og slangen har reddet kaninen hjem fra fantasiflukten som ble et mareritt. Men så viser det seg likevel at slangen ligger og drømmer om å ha en kanin med store ører i magen. For dette er ei bildebok som tøyser grensene, som er lumsk og full av feller, og som våger mer enn de aller fleste innen den sjangeren som den gir seg ut for å tilhøre.

Illustrerte bøker atskiller seg fra bildebøkene blant annet ved at illustrasjonene ikke i samme grad går i ett med teksten, men de kan i stedet bidra til å tolke historien, gi rom for mulighetene og spenningene som ligger i teksten. En som leverer slike illustrasjoner er Øyvind Torseter. Han får illustrasjonsprisen for sine tegninger til Beate Grimrud og Inger Alfvén barneroman *Klar ferdig gå!*

Beate Grimrud har tidligere skrevet om Lydia for voksne lesere. Sammen med den svenske forfatteren Inger Alfvén er Lydias historie blitt omdiktet for barn og blitt illustrert av Øyvind Torseter.

Gjennom mange av bøkene for barn og ungdom i 2007 er fraværende mødre en rød tråd. Vi har vært inne på det i *Bittet*, og Lydia har også en fraværende mor. Både Jonas i *Bittet* og Lydia er ensomme barn, og det kan synes som om ønsket om å gjøre inntrykk på mødre som ikke er der har vært styrende for personligheten hos dem begge. I *Klar ferdig gå!* bestemmer Lydia seg for at det er fotball hun vil satse på. Og det hun bestemmer seg for, det får hun til.

Men er Lydia like bestemt og like suveren som en kan få inntrykk av? Nei, hun er kanskje ikke det. For gjennom Øyvind Torseters tegninger formidles nok det målrettede, men også det sårbare og truede i Lydias situasjon. Barndommens utsatthet er bokas tema, og de helsides illustrasjonene framstiller sentrale konflikter i Lydias liv. Illustrasjonene fokuserer på spenningene hun opplever, med rom for både det angstfylte og beslutsomme, det våre og det klare.

I mange av årets ungdomsromaner er usikkerhet og undring knyttet til kjærlighet og seksualitet et hett tema – og det er langt fra nytt for året. En kunne være fristet til å si at hadde disse ungdommene hatt ei god håndbok om sex og sånt, kunne mange spørsmål blitt besvart og mye undring blitt oppklart. Og nå foreligger denne boka; vinner av fagbokprisen 2007 er Anders Danielsen Lie og Maria Øverås for *Sex og sånt*.

Det er for den eldre delen av ungdomsgruppa – mellom 16 og 20 år – denne boka er skrevet. Kanskje er det i denne alderen at spørsmålene knyttet til seksualitet og intimitet er flest og størst, og føles vanskeligst og mest forbudt. Det sies gjerne at ungdom gjennom filmer og internett tidlig er blitt vant til det meste og blitt åpne for alt. Det er ikke sikkert det er sant. Uansett er det ikke sikkert det er noen god kilde til kunnskap.

Med denne boka får dagens ungdomsgenerasjon et grundig, rett-på-sak og moderne oppslagsverk med utgangspunkt i vanlige – og enkelte mindre vanlige – spørsmål knyttet til seksualitet og samliv. Framstillingsgrepet er en spørsmål- og svar-form som gjør boka lett å bruke, med svar som er nøkterne og saklige, preget av en ledig framstillingsform.

Hvorfor blir jeg sjalu? Er det sant at det blir økt hårvekst der en barberer seg? Hvor sikker er angrepillekuren? Og er det vanlig at penis er skjev? Det er slike ting som mange har lurt på mange ganger i mange år. Det føles betryggende at vi har fått ei bok skrevet for dagens generasjon ungdommer der det bare er å slå opp, og så er det et fornuftig svar der.

Spesiell interesse er det hvert år knyttet til debutantene. Er det nye tendenser på gang? Er det nye uttrykksmåter som begynner å gjøre seg gjeldende? Ja, er svaret, hvis vi tenker på vinneren av årets debutantpris, Emilie Christensen med *Andungen og jeg (jul)*.

Det første som slår en, er at det i omfang er ei uvanlig lita bok. Den er på 43 sider, med ganske få ord pr side. Det andre som slår en, er at det med så tilsynelatende enkle midler kan etableres så rikholdige rom med så mye ømhet og sårhet i. Gjennom det minimalistiske uttrykket formidles et barns opplevelse av å være helt alene i verden, med unntak av en gul andunge.

Emilie Christensen har både skrevet og illustrert boka, som er en vakker, lavmælt og lyrisk historie om et barns følelse av savn, ensomhet og utrygghet, men som også formidler opplevelsen av nærhet og varme. Tematikken har vi vært inne på før i dag; igjen er det barns opplevelse av å være utelatt og etterlatt det dreier seg om. I så måte legger boka seg midt i ei

hovedløype for 2007-bøkene. Men uttrykket er uvant, det er skåret helt ned, samtidig som både tekst og illustrasjoner gir rom for det anelsesfylte og meddiktende.

I utgangspunktet er det siste årets bøker som skal prises. Men noen ganger utgis det bøker i serier over flere år som henger så nært sammen at de er å oppfatte som ett verk. Et slik verk er Joanne Kathleen Rowlings sju romaner om Harry Potter. Norsk oversetter har helt fra starten vært Torstein Bugge Høverstad. For hver bok i serien har han levert den ene glitrende oversettelsen etter den andre, fra *Harry Potter og de vises stein* (1999) til *Harry Potter og dødstalismanene* (2007). Nå er jobben gjort, og Bugge Høverstad får prisen for oversettelsen av samtlige 4000 sider.

Harry Potter-bøkene har oppnådd en internasjonal suksess som ingen andre barne- og ungdomsbøker noen gang har oppnådd. Et tall sier at det samlede salget på alle språk er nå passert 400 millioner bøker.

Gjennom oversettelsen av de sju bøkene har Torstein Bugge Høverstad vist en overbevisende språklig oppfinnsomhet som har gjort et vidtfavnende univers nært og levende for norske lesere. En stor del av hans Potter-terminologi, der alle navn og originale uttrykk er gjendiktet, er allerede blitt naturlig innarbeidet i det norske språket. Dersom de engelske navnene var blitt bevart, ville norske lesere ha fått en langt fattigere norsk tekst å forholde seg til. *Albus Dumbledore* er et fint navn. Men det er ingen tvil om at *Albus Humlesnurr* er et bedre navn på norsk. Og her er det vel å merke ikke nødvendigvis oversetteren, men gjendikteren som har vært i aksjon, for å skape ord som kan gi norske lesere noe av den samme opplevelsen som originalen gir engelske lesere.

Den grensesprengende fabuleringen er et element som ligger i bunnen av hele Potter-serien. Denne er også den særlige styrken ved Bugge Høverstads oversettelse. Det er noe storslått, overveldende over dette verket, både på engelsk og norsk, som har etablert sitt eget univers og som allerede har fått sine egne ordbøker. Og det er Torstein Bugge Høverstad som på glitrende vis har skapt det norske Potter-språket.

Så er vi framme ved dagens siste pris. Vi er også framme ved dagens mest grensesprengende prisvinnere. Tegneserieprisen går til forfatter Øystein Runde og tegner Geir Moen for tegneserieboka *De fire store. Når de døde våkner*.

Året er 1898 og stedet er Kristiania. Hulda Garborg er statsminister i en norsk undergrunnsregjering. Bensinmotoren er blitt forbudt til fordel for hydrogenmotoren, det er observert oljeflak i Nordsjøen og zombier på Frogner, og dr. Øvre Richter Frich er mistenkt for å ville bli hersker av Norden. Spørsmålet er: kan det bli stort villere?

De fire store er en kompleks, høyst utradisjonell og avgjort actionfylt historie som utvikles med utgangspunkt i norsk forfatterliv på slutten av 1800-tallet. Her er alternative skildringer av den norske litterære gullalderen, preget av en uhøytidelig tilnærming og et hardtslående visuelt uttrykk. Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie er omdiktet til superhelter, har base i en hemmelig hule under Stortinget og utfolder seg med en nærmest anarkistisk villskap. En har et inntrykk av at verken forfatter eller tegner har nektet seg noe som helst – inkludert en ganske innfløkt historie, fornøyelige absurditeter og skrudde slåsskamper.

Det utgis ikke mange tegneseriebøker i året her til lands, verken for unge eller voksne. Men en må regne med at den høye kvaliteten på det lille som utgis etter hvert også vil føre til en

større og bredere produksjon. Og med tanke på bokåret 2008, nå som vi er ferdig med 2007-bøkene, er det fortsatt igjen noen grenser å spreng, heldigvis.